

Saulus, vagy Paulus, vagy Jézus?

Az elsődleges kérdéscsoport, amellyel szembe kell nézni: a jézusi-páli szembenállás, amelynek sajnálatos végeredménye a „páli kereszténység” lett. Hogy a két személyiség különbözősége mennyire nyilvánvaló, ki-tűnik abból is, hogy Jézusnál nem találunk olyan szélsőséges kijelentést – legalábbis azok között, amelyek megbízhatóan visszavezethetők hozzá –, hogy az egész emberiség romlott, eredendően bűnös és menthetetlen. Ilyen tartalmú kijelentések Jézusnál a Sátánra vonatkozóan találhatóak, elsősorban jánosi megfogalmazásban (Jn 8,44), és csak nagy bizonytalansággal azonosíthatók az eredeti jézusi mondanivalóval.

Jézus élete és egész működése az ő ösbizalmáról szól, amely az eredendő jóra, a változni akarás pozitív feltételezésére épít. Ő felsőbbrendűségi tudat, lenézés, megvetés és mások megbélyegzése nélkül élte le életét, hiszen még Júdástól sem határolta el magát az utolsó pillanatig, és Pétertől sem vonta meg bizalmát. Szinte hihetetlen, de még Heródest sem küldte a pokolba, pedig bizonyosan volt vele elég gondja, és Pilátust sem. Másrészt pedig senkinek sem osztogatott előjogokat, legföljebb a megvetetteknek és kirekesztetteknek, hiszen válogatás nélkül szólított fel mindenkit a megtérésre, de ugyanilyen alapon el is fogadott mindenkit: Zakeust, Simon farizeust, leprást, vérfolyásos asszonyt, szegényt és gazdagot, farizeust és vámost, jókat és rosszakat.

Ezzel szemben Pál számára meghatározó volt fundamentalista, fanatikus farizeusi előélete, amelynek következtében állandó harcban állt önmagával és szerinte alulteljesítő sorstársaival; meghatározta őt saját „alulteljesítése” – amelyet élete kudarcaként élt meg, hiszen túlfűtött törvénytulajdonosi kényszere zátonyra futott –, és ennek folyamányaként a Názáreti követőire irányuló fékezhetetlen bosszúvágya is, amely végleg kifordította önmagából. Ez a „teljesítménykudarc” köszön vissza új közegében is, miután csatlakozott a Názáreti követőihez. Nem véletlen, hogy még ott is állandóan harcol, bizonyít és érvel. Ha kell, ha nem, szembeszáll Péterrel (Gal 2,11-14), de névtelenül szembeszáll minden hithirdető társával is, hiszen dicsekvése szinte önhittnek tűnik: „többet fáradoztam mindnyájuknál” (1Kor 15,10), „többet fáradtam, börtönbe többször vetettek, sokszor forogtam halálveszélyben, veszélyben népemtől, veszélyben a pogányok között...” (2Kor 11,23.26).

A megfelelési kényszer jellemző Pál megtérésére is, amelynek legfőbb bizonyítékaként „legalább olyan” látomással rukkolt elő, amilyen a többi apostolnak volt, akikkel szemben a kezdeti közösség éppolyan elvárást támasztott: igehirdetői tevékenységüket látomásokkal kellett igazolniuk. Pál damaszkuszi víziója alapvetően saját megerősítését, apostoli tekintélyének és jogainak igazolását szolgálja, mert ebben sem akar lemaradni.

A benne feszülő, önmagával és Istennel szembeni kielégítetlenség jelenik meg abban, hogy megállapítja a „világ eredendő gonoszságát” és az „Isten ügyére vonatkozó totális alkalmatlanságát”: „Megnyilvánul az égből Isten haragja az emberek minden istentelensége és gonoszága fölött, azokkal szemben, akik Isten igazságát rosszindulatból elfojtják” (Róm 1,18). Elég, ha a klasszikus páli kiindulásra gondolunk, amelyet a zoltá-

rokból kölcsönzött ugyan, de épp ezért jellemző: „Nincs igaz egy sem, nincs, aki értene, nincs, aki Istennel törődne. Mind tévelygenek, romlásra váltak valamennyien, egyetlen egy sincs, aki jót tenne. Tátongó sír a torukuk, és nyelvükkel csalárdul szólnak” (Róm 3,11-13; Zsolt 13,2-5).

A Római levél tipikus önarcképe Pál megtérésének, és egyben mércéje lett minden megtérésnek is: Pál kettőssége, örökké kielégületlen azonosulni akarása a Törvénnyel, illetve annak egyidejű megkérdőjelezése, sőt szembefordulása személy szerint Jahve Istennel is, másrésztől viszont azonosulni akarása az új, jézusi Istennel, és kettősségéből következő egyidejű kétkedése, vagy másképpen fogalmazva korrekciós kényszere – mindez nyomaiban emlékeztet a freudi „Ödipuszkomplexus”-ra, amelyben felszínre kerül azonosulásának bizonytalansága, az, hogy az új „vallási felettes én” még nem férközött be személyiségének középpontjába. A korábbi elvárással (az ószövetségi törvénnyel) azonosulni akart, de képtelen volt rá, mert az túl agresszív követeléseket támasztott vele szemben; majd felcserélte azt egy olyan elvárásra, amely már teljesíthető volt ugyan, de számára a válasz nem volt elég „agresszív” belső kudarcának orvoslásához.

Így alakult ki Pálban sajátos, burkolt szembefordulása Jézussal és azzal az „engedelmes” magatartással (ld. Mt 26,39), amely számára elégtelenség és hiábavalónak tűnt a sértett Istennel szemben, mivel nem orvosolta vallási kielégületlenségét. Ezért egészítette ki Jézus szelíd engedelmisségét egyfajta kudarcáthárító mechanizmussal, és ennek áldozata – mint helyettesítő, jóvátételi áldozat – Jézus maga lett. Ennek alapján lehet megérteni, hogy Pál nem tartotta elégségesnek az Istenhez mint atyához fűződő, agressziómentes jézusi viszonyt, mert az nem vezette el Istennel szembeni agressziója katarzisához. A jézusi azonosulni akarás helyébe felépített egy olyan ideológiát – udvariasabban szólva teológiát –, amely agresszív válasz lett az isteni agresszióra, és e szerint alakította át a jézusi választ, vagyis a szeretett fiát odaadó Isten mellé odafestette a kérlelhetetlen, kiközösítő, magától elidegenítő, ítélő Úr árnyékát. Ennek következtében számára újraértelmezendővé vált az eredeti üzenet. A „javított kiadásban” aztán megjelent szembenállása az ószövetségi Istennel, de egyidejűleg – mint elégtelennel – magával Jézussal is. A Pálban feszülő agresszió a direkt szembefordulás helyett, ami tabusértés lett volna, megszülte a jézusi „szelíd megoldás” engesztelésre épülő, áthárító, helyettesítő felülírását. A hároméves arabiai távollét feltételezhetően éppen azt szolgálta (volna), hogy teljes értékű, paradigmaváltást hozzon, de éppen Pál végletes gondolkodás módja miatt ez nem valósulhatott meg.

Nehéz volna kitérni azon gondolat elől, amely szinte minden bontakozó gyermek álmában benne van, hogy „majd ha én felnőtt leszek, meghaladom a szüleimet, apámat vagy anyámat, esetlen bátyámat, vagy más, ’felettes én-pótlék’-ként rám telepedő rokonomat, ismerősök vagy ismeretlenek hatását; én majd másként fogok bánni a családommal, gyermekeimmel, egész élettemmel”. Az esetek igen nagy részében vissza lehet keresni azt az eredeti „agressziót”, amelynek kompenzá-

lására ki-ki felépíti a maga „kontra felettes én”-jét. Az eredeti „agresszió” rekonstrukciójának Istent hibáztató változata végigkíséri az adott ember személyiségének alakulását, mint valami csapda, amelyből sokszor „rőka fogta csukaszerűen” saját pusztulása árán sem képes szabadulni.

Pálnál ugyanez érződik, akár egyéni belső önazonosulásának útját, akár az őskereszténység irányításában betöltött szerepét tekintjük. „Idősebb, tapasztaltabb testvérként” akaratlanul átvette a vallási felettes én szerepét. Természetesnek tartotta, hogy Istennel szemben megélt tapasztalatát, amely fanatikussága miatt kudarc-hoz vezetett (Pál csödöt mondott önmagával és Istennel szemben is), sajátos módon korrigálja. Noha előéletének kudarcát nem vallotta be, mégis ennek árnyékában határozta meg saját és a názareti Jézus kezdeti közösségének útját is Isten felé. Belső megváltozását csak a damaszki élmény leírása fogalmazza meg villámcsapásként, valójában folyamatosan kísértette a múlt, és a „názáretivi válás” még halálakor sem volt teljesen készen.

Éppen erről árulkodik ismétlődő, agresszív elutasítása: „Amit egykor előnyömmnek tekintettem, azt Krisztusért akadálnak tartom. Érte mindent elvettem, sőt szemétnek tartottam, csak hogy Krisztust megnyerhessem, és hozzá tartozzam” (Fil 3,7-8). Bár azt is írja, hogy „élek én, de nem én, hanem Krisztus él bennem”, de ugyanakkor állandóan kísérti az adóslévél (Kol 2,14), amelyet soha sem tudott kiegyenlíteni. Neki is éppúgy, mint bárki másnak, az infantilizmusból kellett eljutnia a felnőtté válásig. Éppen ez a látszólagos határozottság – amely valójában agresszivitás – mutatja, hogy mindez csak álarc, amely mögé belső bizonytalanságát rejteti. Aki sánccokkal, isteni átkokkal határolja el magát másoktól, miközben Isten közelségét, üdvözítő akaratát hirdeti, az vagy végtelenül gyenge, vagy zavarodott – különösen ha úgy gondolja, hogy „Isten maga döntötte le a válaszfalat, és szüntette meg az ellenségeskedést” (Ef 2,14).

A fanatizmus mindig belső bizonytalanságról árulkodik. Aki az őt ért agresszióra csupán másik agresszióval tud válaszolni, jobb esetben áthárítással menekülni előle, annak a személyiségében, vallási világában még csak vendégségben van a „felettes én”, az új, jézusi út, és újra meg újra megkísérti a régi. A rettenetes Isten árnyéka ott lebeg a jézusi életút fölött. Pál egyszerűen bizonygatja, hogy feddhetetlen a Törvény teljesítésében (Fil 3,4-6), és hogy különb apostoltársainál. Bizonygatja buzgóságát és a Törvénnyel való azonosulását, de egyidejűleg azt is, hogy az a Krisztus él benne, aki éppen a Törvénytől való szabadulást jelentette számára (Róm 3,28; 6,14). Hangsúlyozza, hogy Isten előtt nincsen többé különbség görög és zsidó, törvény alá rendelték és alá nem rendelték között, mert Isten üdvözítő szándéka mindenkire vonatkozik, hiszen Isten nem személyválogató, ugyanakkor szemrebbenés nélkül természetesnek tartja, hogy „Jákobot szereti Isten, Ézsaut pedig utálja” (Róm 9,13).

Isten kiszámíthatatlanságának magyarázatául Pál egyszerűen azt mondja, hogy Isten bármit megtehet, hiszen „ki állhat ellen akaratának” (Róm 9,20). Állítja ugyan, hogy „ami Istentől megismerhető, az világos előttünk, hiszen ami benne láthatatlan: örök ereje és isteni mivolta, a világ teremtése óta művei által értelemmel felismerhető” (Róm 1,20-21), de ezzel a megismeréssel szembeállítja a bölcsességet, amelyet e világnak nevez, csak elfelejti megmagyarázni, hogy értel-

münkben hogyan születhetne más, mint e világi: „Lerontom a bölcsek bölcsességét, és az okosok okosságát” (1Kor 1,18-21). „Rosszal ne fizessetek a rosszért, és bosszút ne álljatok, mert az ítélet és a bosszú Istené” (Róm 12,17). Megrója a korinthusi testvéreket, akik pörösködnek egymással, mégpedig a hitetlenek előtt (1Kor 6,1-6), de nem tartja ellentmondásosnak, hogy ő, amikor saját életét menti hittársaitól, a császárhoz fel-lebbez (ApCsel 25,8-10). A glosszolóliát („nyelveken beszélés”) a hatékony igehirdetés akadályának nevezi, és szükségtelennek nyilvánítja, de egyidejűleg a nyelveken szólás bajnokának mondja önmagát (1Kor 14,17-19). Hirdeti, hogy Isten egyforma szeretettel karol fel mindenkit, és egyformán bocsátja meg mindenkinek a bűnét, hiszen „a szeretet nem rója föl a rosszat, és haragra nem gerjed (1Kor 13,5), de természetesnek tartja, hogy egyesek Isten előtt nem kedvesek, az embereknek pedig ellenségei: „Így mindenkor betöltik bűneik mértékét, és teljes erejével rájuk nehezedik Isten haraga (1Tessz 2,15-16). Isten kegyelmének ingyenes és megvásárolhatatlan voltát hangsúlyozza, de ugyanakkor azt állítja, hogy a poklot „ki lehet érdemelni” (Róm 2,6). Szerinte a jócselekedeteknek nincsen erkölcsi és Istenre ható értékük, de a gonoszoknak van. Azt írja, hogy „mindenki a maga meggyőződését kövesse” (Róm 14,5), de ha valaki valóban másként vélekedik (mint ő), átkozott legyen (Gal 1,8-9; 1Kor 16,22).

Az, ami benne élt, nem elégedett meg azzal a Jézussal, aki mindenféle teológiai csavarintás nélkül akart élni. Pál írt ugyan – ha valóban ő írta – az önmagát kiüresítő, mindent kockára tevő Istenről, mégsem tudott szabadulni Isten *súlyától*, ezért szinte egyidejűleg azzal fenyeget, hogy „az Úr napja úgy jön el majd, mint a tolvaj” (1Tessz 5,2). Javára írható, hogy bár nem nyilatkozik egyértelműen, de a Rómaiakhoz írott levelében saját belső zűrzavarát fogalmazza meg: „Magam sem értem, mit teszek, mert nem azt teszem, amit szeretnék, a jót, hanem amit gyűlölök, a rosszat” (Róm 7,14-23).

Ez a bevallott kettéhasadtság – mondhatnánk általános emberi kettősség – magyarázatot adhat arra, hogy Pál sajátosan *átírta Jézust*, ami magában foglalja alapvető bizalmatlanságát önmagával, a világgal, sőt Istennel szemben is. Pál számára csupán egyetlen megoldás kínálkozott arra, hogy megszabaduljon önmagától: a bűnbakkepzés, amelynek közvetlen „vesztése” Jézus, de igazi céltáblája végső soron maga Isten lett, akit másképp nem lehet kibékíteni önmagával, csak agresszió által (Róm 5,10-11). Erre a tudattalan agresszióáttólásra utal az első korinthusi levélben maga Pál is: „A világ fejedelmei közül senki sem értette meg Istent, mert ha megértették volna, sohasem feszítették volna keresztre (a Fiát), a dicsőség urát” (1Kor 2,8), vagyis az átokká válás (Gal 3,13), amit Pál szerint Jézus vállalt, Isten elégtelensége, érthetlensége miatt történt. Ez az a pont, ahol Pál maga is belátja, hogy ez a megoldás kevés, hiszen az agresszió agresszió általi megszüntetése nem hozhat igazi katarzist. Ezért kellett máshol és máshogyan keresnie a megoldást. Erre mutat az első korinthusi levél, ahol világosan bevallja, hogy a keresztnem lehet végső megoldás: „Ha Krisztus nem támadt föl, semmit sem ér a hitünk” (1Kor 15,17), mert még mindig ott vagyunk, ahol eddig. Itt fogalmazódik meg a sajátos páli „meghosszabbítás”, amely az egész jézusi sorsot csak a feltámadáson keresztül tudja kivezetni a saját maga által megszerkesztett negatív zsákutcából: az *Ádám – Krisztus* párhuzam így azt jelenti: *ős-elvetettség – isteni „mégis megváltás”*.

Jézust Isten iránti elkötelezettsége éltette, annak a kockázatnak vállalásával, hogy ezért sem a római császárok, sem talpnyalóik, a prokurátorok, sem pedig az utókor nem lesz megelégedve, sőt egyértelműen erőszakot fognak elkövetni életén és tanításán. Az egyéni kétéhasadtság okát Pál nem önmagában, főképp nem teremtettségében kereste, hanem közvetlenül vagy közvetetten, de Istentől származtatható eredeti elvetettséggel igyekezett magyarázni. Az ádám bűn emberiség méretű kiterjesztése – ami még emberi szinten is törvénybe ütköző, hiszen a kollektív bűnösség elvét valószínűsíti meg – hihetetlenül Isten nélküli elgondolás, és két évezreden keresztül senkinek nem bántotta a szemét, nem botránkoztatja meg a lelkét.

Pál kényszerítve érezte magát, hogy megszerkessze az abszolút üdvösségi mélypontot, az ádám ösbűnt, hogy aztán a „jézusi megváltás” valóban mindent, még saját mélypontját is felül tudja írni, és így az általa hirdett evangélium kellő nyomatékkal rendelkezzen azok között az emberek között, akik már sokadik csalódáson voltak túl az istennel kapcsolatban. Az emberiség és a világ bűnbe fullasztása nélkül nem tudott mit kez-

deni Jézussal. Ezért erőltette rá a keresztre feszített, „mit sem sejtő” Jézusra az engesztelő és helyettesítő áldozat teológiai töviskoronáját. Ugyanebből magyarázható a feltámadáshoz való ragaszkodása is, amiről külön szakaszt találunk egyik levelében (1Kor 15,12-17), de ugyanakkor néhány fejezettel előbb, éppen ott, ahol a búcsúvacsora rituáléját rögzíti, csak arról beszél, hogy „valahányszor eszitek és isszátok, az Úr halálát hirdetik, amíg [újra] el nem jön” (1Kor 11,26) – pedig ha valahol, hát itt mindenképpen feltűnő, hogy nem említi Jézus feltámadását, mert ezen a ponton igazán nagy teológiai jelentősége lenne.

Külön problémát jelent, hogy Pál, aki a vonatkozó beszámolók szerint legfeljebb börtönvendégségben tartózkodott Rómában, miért érezte feladatának, hogy egy tulajdonképpen idegen gyülekezet számára fogalmazza meg teológiai nézeteit. Talán nem volt gazdája a római közösségnek? Claudius császár Kr. u. 49-ben kitiltotta a zsidókat Rómából, és ez magával hozta azt is, hogy a keresztények közül is távozniuk kellett azoknak, akik érintve voltak. Így a közösség vezetése is a pogányságból megtértekhez került, de vajon ez elégsé-

ges oka volt-e annak, hogy egy bizonytalan múltú, tarsuzi „idegen” az ószövetségi kegyetlen istenfogalom foglyaként felülírjon mindent, ami talán újszövetségi, és éppen ezért talán valóban jézusi volt? Miért nem az efezusiaknak vagy a tessalonikaiaknak írta mindezt? Kérdések, amelyekre, ha volt is válasz, már soha nem fogjuk megtudni, talán azért, mert a válasz nem lenne eléggé „megnyugtató”!

Jézus valószínűleg sejtette, hogy tanításából teológiát, életéből mítoszt, halálából pedig áldozatot fognak csinálni, és eredeti, egyszerű odaadott élete a végén már nem lesz elég érdekes és meggyőző ahhoz, hogy megtöltse az űrt az ember és Isten között. Az egyház gondolkodás nélkül kezdett építkezni arra, amit Pál alapként „Krisztusban lerakott” (vö. 1Kor 3,10-11), függetlenül attól, hogy Jézus soha sem akart krisztussá lenni, kivéve a jánosi szövegekben, amelyek értelmében már az anyaméhtől fogva az volt. Még csak a gyanúja sem merült fel annak, hogy valamit felül kellene vizsgálni. Előszörban azt, hogy mit is akart Jézus; mert hogy Pál mit akart, már tudjuk!

Pál sajátos teológiája lett az alapja mindannak, ami *kötelezően* áll előttünk Jézusról, és amiből egy új Jézus született, akinek azonban már nem Názaret volt a „szülővárosa”, hanem Tarsusz.

Sulyok Gábor

